

В. А. РИБАЧОК

*Вікторія Анатоліївна Рибачок, здобувач
Київського університету права НАН України*

КОСМІЧНИЙ ОБ'ЄКТ, ЯК ПРЕДМЕТ ІПОТЕЧНОГО ДОГОВОРУ

Сьогодні, коли іпотека посідає провідне місце серед засобів забезпечення виконання зобов'язань та застосовується для забезпечення виконання зобов'язань як за цивільними договорами, так і за договорами у сфері господарювання, актуальними стають питання щодо комерціалізації космічних об'єктів та пошуку механізму передачі таких об'єктів у заставу, з урахуванням положень чинного законодавства України.

Аналізуючи чинне законодавство України, можна дійти висновку, що законодавче регулювання іпотечних правовідносин не приділяє уваги механізму оформлення та нотаріального посвідчення іпотечних договорів, предметом яких виступають специфічні об'єкти, тобто об'єкти, що не віднесені чинним законодавством України до нерухомого майна, але передача яких в заставу, здійснюється відповідно до вимог іпотечного законодавства.

Так, з прийняттям Цивільного кодексу України¹ та Закону України «Про іпотеку»² розпочався новий етап становлення механізму оформлення та посвідчення іпотечних договорів космічних об'єктів, оскільки саме ці нормативні акти встановили, що застава космічних об'єктів здійснюється відповідно до положень Закону України «Про іпотеку».

Однак, закріплення на рівні закону положень про те, що застава космічних об'єктів регулюється за правилами, визначеними Законом України «Про іпотеку», жодним чином не полегшило механізм оформлення іпотечних договорів, а навпаки викликало неоднозначне застосування нотаріусами України положень чинного законодавства України при визначенні предмету договору іпотеки та призвело до того, що на сьогоднішній день відсутня єдина нотаріальна практика щодо посвідчення договорів іпотеки космічних об'єктів.

У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у науковому дослідженні питань щодо механізму передачі космічних об'єктів в іпотеку та особливостей нотаріального посвідчення іпотечних договорів саме космічних об'єктів.

На сьогоднішній день, питання оформлення іпотечних правовідносин досить активно досліджується у науковій юридичній літературі такими вченими як: М. В. Абрамова, Ч. Н. Азімов, І. Базанов, М. І. Брагінський, В. В. Вітрянський, О. Головка, О. Грибанова, В. Другова, О. А. Загоруйко, В. М. Косак, І.І. Пулковська, С. Г. Пасічник, І.І. Пучковська, Л. К. Радзівська, І. В. Спасібо-Фатеева, Н. О. Саніахметова тощо, однак, більшість наукових робіт як вітчизняних, так і закордонних авторів, присвячені саме дослідженню питань матеріального права щодо механізму встановлення іпотеки.

При цьому поза увагою більшості науковців залишаються питання, присвячені дослідженню механізму передачі в іпотеку такого специфічного об'єкта, як космічний об'єкт, та механізму нотаріального посвідчення іпотечних договорів космічних об'єктів, з урахуванням новацій у чинному законодавстві України, а також відсутністю нотаріальної практики щодо порядку оформлення таких договорів. Так, серед українських науковців, саме Ю. М. Козьяков та М. С. Долинська присвятили свої роботи дослідженню питань, присвячених особливостям передачі в іпотеку космічних об'єктів, що передбачені положеннями чинного законодавства України.

На сьогоднішній день, механізм передачі космічних об'єктів в іпотеку регламентується положеннями Закону України «Про іпотеку» та нормами Цивільного кодексу України.

Для визначення механізму передачі в іпотеку космічного об'єкту доцільно дослідити правовий статус космічного об'єкта, як об'єкта цивільних правовідносин та механізм передачі такого об'єкта в іпотеку. При цьому слід враховувати, що космічний об'єкт є

В.А. Рибачок, 2009

специфічним предметом договору іпотеки, оскільки чинним законодавством України космічний об'єкт віднесено до *рухомого майна*.

Беручи до уваги той факт, що основним елементом іпотечних правовідносин виступає предмет договору іпотеки, що визначає сферу застосування іпотечних правовідносин, слід особливу увагу приділити саме предмету договору - космічному об'єкту

Відповідно до абзацу 2 ч. 1 ст. 181 Цивільного кодексу України, режим нерухомого майна може бути поширено законом на повітряні, морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, а також інші речі, права на які підлягають державній реєстрації. Законодавець передбачив, що режим нерухомості поширюється на ці об'єкти лише у випадках, передбачених законом, а не законодавством України в цілому, що «охоплює закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень, відповідно до Конституції України та законів»³. Таким чином, законодавець дією закону обмежив випадки застосування положень абзацу 2 ч. 1 ст. 181 Цивільного кодексу України при оформленні цивільних правовідносин.

Так, до прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» № 3201-IV від 15 грудня 2005 року,⁴ діяв лише один закон, тобто Закон України «Про іпотеку», який у статті 1 передбачав, що правовий режим нерухомого майна поширюється й на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання та космічні об'єкти. Таким чином, враховуючи, що Закон України «Про іпотеку» є спеціальним нормативним актом по відношенню до Цивільного кодексу України, при оформленні іпотеки слід було враховувати, що на космічні об'єкти, в межах іпотечних правовідносин було поширено режим нерухомого майна.

Однак, з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» № 3201-IV від 15 грудня 2005 р., законодавцем були внесені зміни до ст. 1 Закону України «Про іпотеку», якими було встановлено, що застава повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання, космічних об'єктів, майнових прав на нерухомість, будівництво якої не завершено, регулюється за правилами, визначеними Законом України «Про іпотеку». Тобто законодавець, при визначенні термінів, що вживаються в Законі України «Про іпотеку», даючи визначення нерухомості, вже не поширив режим нерухомого майна на космічні об'єкти, а лише зазначив, що саме застава космічних об'єктів здійснюється за правилами, визначеними Законом України «Про іпотеку». Таким чином, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» № 3201-IV від 15 грудня 2005 р., виключив з чинного законодавства України єдину спеціальну норму, що поширювала на космічні об'єкти статус нерухомого майна.

Беручи до уваги той факт, що чинне законодавство України відносить повітряне судно до рухомого майна, а також той факт, що на сьогоднішній день не прийнято жодного закону, який би поширював режим нерухомого майна на космічні об'єкти, то можна дійти висновку, що положення ст. 1 Закону України «Про іпотеку» суперечать положенням ч. 1 ст. 575 Цивільного кодексу України, що передбачає, що іпотекою є застава саме *нерухомого майна*, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи. Оскільки, законодавець не передбачає можливості передачі в іпотеку іншого майна ніж нерухоме, тобто майна (нерухомих речей), що визначене ч. 1 ст. 181 Цивільного кодексу України та деталізоване у Законі України «Про іпотеку» та інших спеціальних нормативних актах. У зв'язку з цим, виникає питання щодо співвідношення положень Цивільного кодексу України та Закону України «Про іпотеку». Необхідно враховувати той факт, що не дивлячись на те, що Закон України «Про іпотеку» носить спеціальний характер щодо регулювання іпотечних правовідносин по відношенню до Цивільного кодексу України, не можна не враховувати положення ст. 575 Цивільного кодексу України при оформленні іпотечних правовідносин, оскільки саме Цивільний кодекс України передбачив необхідність прийняття спеціального закону для регулювання іпотечних правовідносин.

У зв'язку з ситуацією, що виникла, пропонуємо викласти положення ч. 3 ст. 575 Цивільного кодексу України в наступній редакції: «3. Правила про іпотеку землі й іншого майна та інші окремі види застав встановлюються законом».

Внесення таких змін дозволить передавати в іпотеку не лише нерухоме майно й інше майно, передача якого в іпотеку буде дозволена Законом України «Про іпотеку».

Частина 1 статті 18 Закону України «Про іпотеку» встановлює істотні умови іпотечного договору, серед яких передбачена й така умова, як опис предмета іпотеки, достатній для його ідентифікації, та/або його реєстраційні дані.

Так, при укладенні договору іпотеки космічного об'єкту, нотаріус повинен на виконання положень п. 3 ст. 18 Закону України «Про іпотеку» зазначити в договорі опис предмета іпотеки, при цьому такий опис повинен бути достатнім для ідентифікації предмету договору - космічний об'єкт.

Однак, для того, щоб описати такий предмет іпотечного договору, як космічний об'єкт, нотаріус повинен розуміти, яке саме майно може мати правовий статус «космічний об'єкт».

На сьогоднішній день, чинне законодавство України не містить визначення поняття «космічний об'єкт».

При цьому, в науковій літературі також немає єдиного підходу до розуміння та тлумачення такого поняття, як космічний об'єкт. Перші спроби дати наукове визначення космічного об'єкту було зроблено в часи Радянського Союзу Г. П. Жуковим, який дійшов висновку, що «космічний об'єкт можна було б визначити в якості будь-якого об'єкта (або його складової частини), запущеного до космічного простору або побудованого в ньому для прямого дослідження та використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, а також наслідки доставки туди таких об'єктів та будь-яких їх частин»⁵. У свою чергу, М. В. Абрамова, беручи до уваги розвиток сучасного законодавства та наукової думки, прийшла до висновку, що під космічним об'єктом доцільніше розуміти «штучно створений об'єкт, що запускається в космічний простір або на небесне тіло для наукових та дослідницьких цілей, збору і передачі інформації або в інших, в т.ч. комерційних цілях, керування яким здійснюється наземним центром»⁶.

В українській науковій думці, під космічним об'єктом розуміється цілісний майновий комплекс, що складається зі споруд і технічних засобів для збирання, підготовки та запуску космічних апаратів. Космічні об'єкти складаються з:

- космічних апаратів для польоту в космос;
- технічної позиції;
- стартового комплексу;
- обслуговуючих об'єктів тощо⁷.

Однак, слід звернути увагу на той факт, що чинне законодавство України визначає цілісний майновий комплекс, лише як підприємство, його структурні підрозділи (цехи, виробництва, дільниці тощо), що можуть бути виділені в установленому порядку в самостійні об'єкти з подальшим складанням відповідного балансу і можуть бути зареєстровані як самостійні суб'єкти господарської діяльності.

У зв'язку з цим, не можна ототожнювати космічний об'єкт з цілісним майновим комплексом, оскільки це може призвести до непорозумінь щодо визначення правового статусу такого об'єкту цивільних правовідносин, як космічний об'єкт.

Окрім того, якщо проаналізувати наукові підходи щодо визначення космічного об'єкта, то можна дійти висновку, що всі вони спрямовані на те, щоб об'єднати в понятті космічного об'єкта як характеристики, притаманні носіям, що досліджують космічний простір, так і об'єктам цивільного обігу, що можуть виступати предметом відповідних правочинів.

На сьогоднішній день в Україні діє Закон України «Про космічну діяльність»⁸, який був прийнятий для врегулювання на рівні чинного законодавства України питань, щодо усіх видів діяльності, пов'язаної з дослідженням та використанням космічного простору, а також для визначення загальних правових засад щодо здійснення космічної діяльності в Україні та під юрисдикцією України поза її межами.

Закон України «Про космічну діяльність» дає визначення лише такому поняттю, як «об'єкти космічної діяльності», під якими в силу ст. 1 цього закону розуміються матеріальні предмета штучного походження, що проєктуються, виготовляються та експлуатуються як у космічному просторі (космічний сегмент, космічна інфраструктура), так і

на поверхні Землі (наземний сегмент, наземна інфраструктура) з метою дослідження та використання космічного простору, та взагалі не згадує про таке поняття, як «космічний об'єкт».

У зв'язку з цим, не зрозуміло, чи тотожні поняття «космічний об'єкт» та «об'єкти космічної діяльності» та чи повинні нотаріуси при оформленні іпотечного договору космічного об'єкту, враховувати положення Закону України «Про космічну діяльність».

Однозначної відповіді в чинному законодавстві України на це питання немає, при цьому, Ю. Козьяков дійшов висновку, що терміни «космічний об'єкт» та «об'єкти космічної діяльності» певною мірою тотожні.

У цьому питанні можна погодитися з висновками Ю. Козьякова, оскільки як визначення об'єкта космічної діяльності, що дане в Законі України «Про космічну діяльність», так і поняття «космічний об'єкт», що сформульоване на доктринальному рівні, мають однакові витоки та спільні ознаки, оскільки характеризують ці об'єкти, як штучно створені, що проєктуються, виготовляються та експлуатуються як у космічному просторі, так і на поверхні Землі з метою дослідження та використання космічного простору.

Отже, нотаріуси можуть враховувати положення Закону України «Про космічну діяльність» при оформленні іпотечного договору космічного об'єкта, однак вони повинні пам'ятати й про сферу дії цього закону, оскільки його положення жодним чином не стосуються цивільних правовідносин.

Посвідчуючи договір іпотеки космічного об'єкту, нотаріус на виконання положень ст. 5 Закону України «Про іпотеку», повинен встановити наступні факти:

- чи належить космічний об'єкт іпотекодавцю на праві власності або на праві господарського відання, при цьому в останньому випадку іпотекодавцем повинно виступати державне підприємство, установа чи організація.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про космічну діяльність», суб'єктом космічної діяльності можуть виступати **підприємства, установи та організації**, в тому числі міжнародні та іноземні, які здійснюють космічну діяльність, тобто наукові космічні дослідження, створення та застосування космічної техніки, використання космічного простору. А отже, беручи до уваги той факт, що суб'єктом космічної діяльності можуть виступати підприємства, установи та організації, в тому числі міжнародні та іноземні, нотаріус повинен перевіряти саме їх право господарського відання на відповідний космічний об'єкт. Окрім того, нотаріус повинен перевірити у таких суб'єктів наявність ліцензії на право здійснення космічної діяльності, виданої Національним космічним агентством України;

- чи може бути нерухоме майно відчужене іпотекодавцем і на нього відповідно до законодавства може бути звернене стягнення;

- чи зареєстроване нерухоме майно у встановленому законом порядку як окремий виділений у натурі об'єкт права власності, якщо інше не встановлено Законом України «Про іпотеку».

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про космічну діяльність», об'єкти космічної діяльності підлягають обов'язковій державній реєстрації в Державному реєстрі об'єктів космічної діяльності України згідно з Правилами реєстрації об'єктів космічної діяльності в Україні, які затверджує Кабінет Міністрів України. Якщо об'єкт космічної діяльності створюється спільно з юридичними особами інших держав чи міжнародними організаціями, то питання його реєстрації вирішується згідно з укладеними міжнародними договорами (контрактами).

Однак, на сьогоднішній день відсутні в чинному законодавстві України Правила реєстрації об'єктів космічної діяльності в Україні.

Таким чином, дослідивши правовий статус космічних об'єктів у межах чинного законодавства та механізм передачі таких об'єктів в іпотеку, можна дійти висновку, що на рівні «de jure» космічні об'єкти можуть виступати об'єктом іпотечного договору, а на рівні «de facto» не можливо оформити іпотечний договір космічного об'єкта, оскільки він не відповідає усім вимогам, що встановлені на рівні ст. 5 Закону України «Про іпотеку».

У зв'язку з відсутністю в чинному законодавстві України правового регулювання механізму передачі в іпотеку космічних об'єктів, доцільно внести зміни до преамбули За-

кону України «Про космічну діяльність», в якій прямо передбачити, що положення цього закону спрямовані не лише на визначення загально-правових засад здійснення космічної діяльності в Україні та під юрисдикцією України поза її межами, але й на урегулювання цивільно-правових відносин, предметом яких виступають об'єкти космічної діяльності. Окрім того, на рівні цього закону доцільно деталізувати механізм передачі в іпотеку космічних об'єктів.

До того ж, з метою уникнення неоднозначного тлумачення терміну «космічні об'єкти», доцільно доповнити ст. 1 Закону України «Про іпотеку», визначенням наступного змісту: «космічні об'єкти - це об'єкти космічної діяльності, тобто матеріальні предмета штучного походження, що проектується, виготовляються та експлуатуються як у космічному просторі (космічний сегмент, космічна інфраструктура), так і на поверхні Землі (наземний сегмент, наземна інфраструктура) з метою дослідження та використання космічного простору».

Внесення таких змін дозволить нотаріусам без порушення норм чинного законодавства оформлювати договори іпотеки космічних об'єктів. Окрім цього, це сприятиме формуванню єдиної нотаріальної практики посвідчення іпотечних договорів космічних об'єктів.

¹ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2003 р. - № 40. - Ст. 356.

² Закон України «Про іпотеку» від 5 червня 2003 року № 898-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 38. - Ст. 313.

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») від 9 липня 1998 р. № 12-РП/98. // Офіційний вісник України. - 1998 р. - № 32.

⁴ Закон України від 19 червня 2003 року № 980-IV «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України». // Відомості Верховної Ради України. - 2004. - № 2. - Ст. 6.

⁵ Жук Ф. Н. Правовые аспекты использования искусственных спутников для целей метеорологии и радиосвязи. - М., 1970. - С. 58.

⁶ Абрамова М. В. Ипотека морских судов, воздушных судов, космических объектов [Электронный ресурс]: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. - М., 2003. - С. 45.

⁷ Козьяков Ю. Щодо окремих питань застави повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання, космічних об'єктів. // Іпотека - аналіз, коментарі, практика застосування. - Х., 2006. - С. 108-109.

⁸ Закон України від 15 листопада 1996 року № 502/96-ВР «Про космічну діяльність» // Відомості Верховної Ради України. - 1997. - № 1. - Ст. 2.

⁹ Козьяков Ю. Щодо окремих питань застави повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання, космічних об'єктів. // Іпотека - аналіз, коментарі, практика застосування. - Х., 2006. - С. 109.

Отримано 10.04.2009

Резюме

В работе сделана попытка на теоретическом уровне проанализировать существующие на уровне доктрины и действующего законодательства Украины подходы к определению такого понятия, как «космический объект». Обращаясь к разным точкам зрения, проанализировано соотношение понятий «космический объект» и «объект космической деятельности», сосредоточено внимание и на механизме передачи в ипотеку космического объекта.

Summary

The article attempts on the theoretical level to analyze the approaches to determination of concept of «extraterrestrial object», existing in the doctrine as well as in current legislation of Ukraine. The correlation of concepts «extraterrestrial object» and «object of cosmic activity» is analyzed with consideration of different opinions. The attention is focused on mechanism of mortgage of «extraterrestrial object».

